

Historický materialismus a marxistická sociologie*

KAREL RYCHTAŘÍK

Zápas člověka s realitou, jeho boj s objektivním materiálním prostředím, boj s hmotou (a ne s představami vlastního rozumu o hmotě), je bojem za přetváření a přizpůsobování objektivního světa i sebe sama.

Uznání existence objektivní reality materiálního světa, který člověk mění především ve společenském procesu výroby, je předpokladem možnosti vědeckého poznávání a formulování zákonů, jimiž se řídí lidská společnost.

Dialektickomaterialistickou koncepcí společnosti byly položeny teoretické a metodologické základy pro skutečně vědecké zkoumání společnosti. Proto zůstává stále aktuální klasický výrok Bedřicha Engelse nad hrobem Karla Marxe:

„Jako Darwin objevil zákon vývoje organické přírody, tak objevil Marx vývojový zákon lidských dějin: prostý fakt, skrytý dosud pod ideologickými nánosy, že lidé musí především jíst, pít, bydlet a oblékat se, a teprve pak se mohou zabývat politikou, vědou, uměním, náboženstvím atd.; že tedy výroba bezprostředních materiálních životních prostředků, a tím určitý daný stupeň ekonomického vývoje národa nebo epochy tvoří základnu, z níž se vyvíjela státní zřízení, právní názory, umělecké a dokonce i náboženské představy lidí oné doby a z níž je proto také nutno je vysvětlovat, a ne naopak, jak se to dělo dosud.“¹

V marxismu-leninismu byl vytvořen dialektický a historický systém, který je vědeckou interpretací vzájemného působení člověka a materiálního světa, jež nás obklopuje. Základními součástmi tohoto myš-

lenkového celku jsou filosofie, politická ekonomie a vědecký komunismus.

Jednota teoretického systému nevyklučuje relativní autonomii některých oblastí marxistické teorie. V této relativní autonomii se realizuje různá úroveň obecnosti společenského poznání. Oprávněně někteří autoři zdůrazňují potřebu usilovat o „... relativně úplné a všestranné poznání společenské skutečnosti, o odlišení podstatného a nepodstatného, obecného a zvláštního, nutného a nahodilého v dějinném procesu...“²

Při výzkumu a analýze uměle izolovaných stránek společenské skutečnosti nelze však odhlížet od toho nejpodstatnějšího: od determinujících vazeb mezi různými stránkami poznávané skutečnosti. Integrální charakter marxistické teorie společenského vývoje vyžaduje, aby problematika obecných zákonů společenského vývoje byla zkoumána současně z mnoha navzájem se doplňujících hledisek.

VI. Ruml ukazuje, že v průběhu vývoje poznání společenské skutečnosti byly vypracovány tři základní způsoby myšlenkové reprodukce této skutečnosti: substantiálně atributivní, vztahový a strukturální (respektive systémový).³

A tak ne náhodou se v marxistické teorii vzájemně prolínají nejenom prvky filosofie, ekonomie, vědeckého komunismu, ale i sociologie, politologie, psychologie, teorie řízení, etiky, estetiky atd. Obecné filosofické předpoklady jsou teoretickým a metodologickým základem jejich vzájemné integrace. *Marxismus-leninismus je jednotou dialektickomaterialistické filosofie a dílčích věd.*

* Tato stať je značně zkrácenou verzí, resp. prvou částí materiálu, který se zabývá vymezením základních vztahů mezi filosofickým a sociologickým poznáním.

Materiál byl projednán na společném zasedání kolegií filosofie a sociologie ČSAV a SAV. Diskusi k této studii stejně jako usnesení kolegií (která doporučila publikovat část projednaného materiálu v *Sociologickém časopise* a v *Sociologii*), přinášíme na jiném místě.

Autor se vůbec nedomnívá, že koncepce řešení daného problému je jediné možná a je si zejména vědom potřeby přesnějšího vymezení vztahu k vě-

deckému komunismu, který zaujímá zvláštní místo v systému společenských věd.

Takový úkol však přesahuje možnosti jednoho článku a měl by se stát předmětem zájmu širšího interdisciplinárního týmu.

¹ Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*. Sv. 19. Praha 1966, s. 371.

² Ruml, V.: *Jednota revoluční teorie a praxe*. Rudé právo z 10. 3. 1972.

³ Ruml, V.: *Dialektickomaterialistický monismus a marxisticko-leninská filosofie*. Nová mysl 1972, č. 2, s. 186.

V marxistické filosofické a sociologické literatuře se v posledních letech mnoho diskutuje o vzájemných vztazích historického materialismu a marxistické sociologie.

Gordickým uzlem se stává otázka, zda je sociologická problematika identická s problematikou historického materialismu.

Jestliže ne, pak jaké jsou vazby mezi marxistickou sociologií a historickým materialismem a jak je — z hlediska stupně zobecnění — marxistická sociologie strukturována?

Jestliže ano, jak se má filosofická a sociologická problematika v hranicích jedné disciplíny rozlišovat?

Pokusme se na tyto otázky nalézt odpověď. Na samém počátku chceme připomenout myšlenku, kterou formuloval J. Szczepański v úvodu známé práce *Základní sociologické pojmy*.

Přes silné integrační tendence a snahy o komplexní, všestranné zkoumání jevů a procesů společenského života musí mít každá věda vymezen svůj předmět zkoumání i svůj charakteristický způsob kladení otázek, který ji odlišuje od věd ostatních. Tuto potřebu nezmenšuje ani ta skutečnost, že „... definice sama o ničem nerozhoduje, protože žádná vědní disciplína není v hotové, uzavřené a neproměnné formě, která by mohla být pojata do precizní definice. Naopak, každá věda je měnícím se systémem názorů, teorií, hypotéz, tvrzení, problémů a otázek, na které vědecktí pracovníci hledají odpovědi, přičemž nejednou boří to, co ještě nedávno bylo považováno za neměnné pravdy.“⁴

Dodejme ještě, že potřeba zkoumat stále nové jevy a procesy vyžaduje, aby homo sapiens nezahálel. Ať nám proto naše povtívě miněné úsilí, přepokládaná schopnost teoretické abstrakce a přiměřená intuice usnadní přístup k řešení těchto sporných otázek. Bude toho zapotřebí, protože *vztah marxistické sociologie a historického materialismu byl a zůstane ještě dlouhou dobu předmětem diskusí a sporů*. Nemá-li se však tato problematika stát koulí u nohy, která brzdí každý krok vpřed, musí být diskutována a postupně řešena. I tady platí, že „... nová metodologická hledání

v sociologii nejsou ani definitivní spásou, ani dílem ďábla vyžadujícím bezohledné potírání. Jsou hledáním nových cest a zaslouží si pečlivého prověření.“⁵

Zdá se, že v oblasti společenských věd je seriózně vedený dialog ještě významnější než v dramatickém umění. Je to přístup k teoretické práci, umožňující vést plodnou výměnu názorů, umožňující postupné objasnění sporných otázek. Dialog na dané téma může posunout poznání alespoň o jeden schůdek blíže k těm místům, jež nám dávají příležitost vidět teoretickou konstrukci společenskovědní problematiky v mnohem jasnějších a pevnějších konturách.

Základní otázkou celé problematiky se stává koncepce historického materialismu. Zjednodušeně řečeno, jde o to, zda historický materialismus je částí filosofické teorie, teoretickou a metodologickou bází interpretace všech společenskohistorických procesů, nebo zda je všeobecnou nefilosofickou vědou o společnosti.

Na základě přístupu k této otázce se utvářejí různé názory na daný problém. O situaci, která se vytvořila v Československu, jsme psali při jiné příležitosti.⁶

Otázka vzájemného vztahu filosofie a sociologie se dnes stává velice diskutováním problémem například i v SSSR. Vůbec tu nejde o povrchní posuzování, ale (jak např. ukazují materiály z konference, kterou organizovala Moskevská státní univerzita⁷) sovětští autoři prokazují maximální úsilí dojít k takovému řešení, které bude založeno na principiálním vztahu k meritorním postulátům marxismu a které současně otevře dveře možnostem dalšího rozvoje společenskovědní teorie.

Mezi sovětskými sociology jsou na otázku vztahu filosofie a sociologie různé názory. Jejich určité shrnutí přináší referát prof. D. M. Ugrinoviče na citované konferenci.

Jedni, jak říká Ugrinovič, se domnívají, že historický materialismus jako obecně sociologická teorie je současně filosofickou vědou, součástí marxisticko-leninské filosofie, která je nerozlučně spjata s dialektickým materialismem. Toto hledisko na-

⁴ Szczepański, J.: *Základní sociologické pojmy*. Praha 1966, s. 9—10.

⁵ Szczepański, J.: *Odmiany czasu teraźniejszego*. Warszawa 1973, s. 14.

blémy struktury marxistické sociologické teorie. Sociologický časopis 7, 1971, č. 6, s. 577—587.

⁷ Viz: *O strukture marksistickoj sociologičeskoj teorii*. Moskva 1970, 90 s.

lezeme zpravidla v četných učebnicích a monografických studiích.

Druhé hledisko, se kterým se v sovětské literatuře setkáváme v mnoha statických a sbornících, nebývá vždy formulováno zcela exaktně. Jeho podstata však spočívá v myšlence, že historický materialismus je filosofickou vědou a není proto marxistickou sociologií. Historický materialismus vystupuje ve vztahu k marxistické sociologii jako obecná metodologie a teorie. V tomto přístupu se marxistická sociologie jako zvláštní věda liší od historického materialismu svým předmětem i metodou zkoumání. Diskuse v této souvislosti ukazují na skutečnost, že historický materialismus je filosofická věda, což vylučuje možnost charakterizovat jej jako vědu sociologickou. My se k tomuto přístupu vrátíme samostatnou úvahou.

Konečně třetí rovinu v této diskusi představují ti, pro které historický materialismus svým předmětem a obsahem představuje organickou jednotu obou aspektů analýzy lidské společnosti — aspektu filosofického a aspektu sociologického.

Právě v úvodním referátu D. M. Ugrinoviče je toto stanovisko vysloveno nejprecizněji:

„Historický materialismus je filosofickou vědou, pokud ve vztahu ke společnosti řeší základní filosofickou otázku — otázku vztahu bytí a vědomí. Historický materialismus je sociologickou vědou, pokud zkoumá společnost jako ucelený systém, pokud objevuje obecné zákony fungování a rozvoje společnosti jako zvláštního sociálního celku.“⁸

Jde tedy o koncepci, ve které historický materialismus představuje systém dvou teoretických konstrukcí — sociologické a filosofické.

Nelze než souhlasit s Ugrinovičem, který odmítá názory soudruhů domnívajících se, že tematika historického materialismu jako filosofické vědy se vyčerpá problematikou vzájemného vztahu společenského bytí a společenského vědomí.

Existuje řada sociologických témat, která budou mít vždy výrazný filosofický charakter. Z určitého aspektu se každý element společenského života může stát předmětem filosofické interpretace, protože

může být posuzován z hlediska svého obecně ontologického a gnoseologického obsahu. Každý element sociálního života má tedy svou „filosofickou problematiku“.

Historický materialismus bude zkoumat jeho místo v celkovém systému sociálních vztahů a závislostí. Například historický materialismus nebude zkoumat mobilitu sociálních skupin, ale musí vyjádřit to nejdůležitější — obecné podmínky a předpoklady mobility a vytváření sociálních tříd, etnických skupin atd. a jejich místo a úlohu v sociální struktuře celku.

A nejen to. Historický materialismus jako filosofická teorie vytváří obecnou metodologii analýzy sociální struktury. Cožpak lze například při určování kritérií třídního a etnického členění obyvatelstva abstrahovat od metodologických otázek vzájemných objektivních vztahů člověka a jeho vědomí?

Nicméně se zdá, že toto třetí řešení vztahu mezi marxistickou filosofií a marxistickou sociologií — v zájmu oprávněného sepětí, „spojení“ obou disciplín, které se pro rozvoj marxistické sociologie stává meritorní — „obětuje“ více, než je pro optimální rozvoj marxistické společenskovědní teorie únosné.

Z hlediska dalšího rozvoje marxistické sociologie je to pojetí, které „...nemůže v plné míře stimulovat vypracování kompaktního metodologického systému konkrétních sociologických výzkumů a již vůbec nemůže posloužit k vypracování konkrétních problémů sociologie.“⁹

Své výhrady tu vyslovuje i přední sovětská socioložka G. M. Andrejevová, když upozorňuje na obtíže, které vznikají tehdy, jestliže je historický materialismus koncipován jako spojení dvou systémů teoretické abstrakce:

- filosofického, který se zabývá problémy vztahu společenského bytí a společenského vědomí a analyzuje jen nejobecnější prvky různých sociálních systémů, například obecné rysy sociálních struktur nalézajících se v různých strukturách, atd.
- sociologického, který se zabývá společností v rámci strukturně systémového přístupu.

⁸ Ugrinovič, D. M.: *O strukture marksistskej sociologičeskoj teorii*. In: *O strukture marksistskoj sociologičeskoj teorii*. Moskva 1970, s. 5–6.

⁹ Dobrijanov, V. S.: *Metodologičeskie problemy teoretičeskogo i istoričeskogo poznanija*. Moskva 1968, s. 77.

Andrejevová při této příležitosti upozorňuje na mínění logiků o obecné charakteristice teorií a jejich pojmového aparátu, o přípustnosti nebo nepřípustnosti jeho různých základů, o zvláštní — odlišné kvalitě kategoriálního aparátu, s nímž pracuje sociologie a který používá filosofie.

Andrejevová klade otázky, aniž by však formulovala odpovědi. „...Kam organizačně zařadit historický materialismus, jestliže zastáváme názor, že je jak částí filosofie, tak i částí sociologie? Lze předpokládat, že ve struktuře vědy musí zaujmout své vlastní, zvláštní místo. Avšak stručně řečeno, tady jsou narušeny dvě linie přirozených, nutných vazeb. Historický materialismus je „vyňat“ jak z filosofie, tak i ze sociologie. Připusťme, že bychom se s tím smířili, zvláště uvažíme-li tradici: dodnes byl historický materialismus často vyčleňován v samostatnou strukturní jednotku v „těle“ marxistické filosofie. Avšak co potom s dvěma dalšími částmi sociologie — se speciálními sociologickými disciplínami a s celou praxí konkrétního sociologického výzkumu? Ty lze konečně shrnout v jedno a označit je jako „sociologii“, i když při tom bude vědomě narušena logika teoretické koncepce, podle které sociologie nezbytně zahrnuje také obecně sociologickou teorii. Také takový přístup je přirozeně nevýhodný, protože pokaždé vyžaduje dodatečné komentáře.“¹⁰

Tradice, o nichž se zmiňuje G. M. Andrejevová, jakoby nás někdy nutila vtěsnat se do Prokrustova lože, „vtěsnat“ nově vznikající společenskovědní disciplíny do určité, tradičně vžitě představy.

Na tuto skutečnost upozorňuje například J. Popelová v diskusi na třetím řádném zasedání vědeckých kolegií filosofie a sociologie ČSAV a SAV, když říká: „V minulosti to bývalo tak, že co nikam nepatřilo, to se dávalo do filosofie. Je třeba, aby se z marxistické filosofie postupně vyřadily nefilosofické momenty.“¹¹

Podobně i G. M. Osipov odmítá formální daň minulým tradicím. „...Místo obecných dialektickomaterialistických zákonitostí někteří filosofové „analyzovali“ obecné zákonitosti konkrétních sfér vědomí...

protože nebyli specialisty v těchto vědách, chybně hodnotili řadu velkých objevů ve fyzice, chemii a biologii a pominuli existenci takových věd, jako je kybernetika a sémiotika. Filosofie nenahrazuje speciální vědy. Opírá se o zobecnění výsledků přírodních a společenských věd, lidské praxe a o nové univerzální zákony a kategorie.“¹² Osipov ve své práci dokazuje, že „formální daň“ poškozuje jak filosofii, tak speciální vědy.¹³

Zařadíme-li do historického materialismu všechny sociologické otázky, pak bude asi značně ztížen výzkum vlastních filosofických problémů sociálního života. *Filosofie je věda o obecných zákonitostech a formách poznání a způsobech dosažení pravdy. Její vývoj a především další rozvoj filosofického poznání je spojen s prosazením tendence oddělování filosofických a nefilosofických otázek.*

„Zužování“ předmětu filosofie je fakticky jeho rozšiřováním. Tím, že se filosofie „zbavuje“ dílčích, nefilosofických otázek, získává filosofický charakter. „...Filosofie se rozvíjí nejen na úkor oddělování celé řady dílčích otázek, ale také na úkor zpětného procesu — absorbování obecného u ostatních věd.“¹⁴

Filosofie jako věda o obecném se nemůže rozvíjet bez zkoumání zvláštního. Odpovídá to přesně známé skutečnosti, že obecné neexistuje jinak než ve zvláštním a přes zvláštní.

Filosofie proniká přes oblast makrosvěta do mikrosociální, od obecného proniká k dílčímu, a to ve všech základních sférách skutečnosti: ve světě přírody i ve světě společnosti a myšlení. *Z tohoto hlediska je marxistická sociologie součástí, nástrojem, realizátorem procesu filosofické konkretizace v oblasti společnosti.*

Podrobíme-li filosofické interpretaci společnost jako celek, pak se pohybujeme v rovině obecné teorie filosofie (v rovině historického materialismu).

Historický materialismus je nejobecnější filosofickou interpretací společnosti. Taková nejobecnější interpretace nemůže být samozřejmě ohraničena analýzou vztahu společenského bytí a společenského vě-

¹⁰ Andrejeva, G. M.: *Marksiŭtskaja sociologija i ŭeja zadatŭi*. In: *O ŭstrukture marksiŭtskoj sociologičeskoj teoriji*. Moskva 1970, s. 32—33.

¹¹ Viz vystoupení J. Popelové v diskusi na třetím řádném zasedání kolegií filosofie a sociologie ČSAV a SAV. (K. Kára: *Informace o společném zasedání Vědeckého kolegia filosofie a sociologie ČSAV a*

Vědeckého kolegia filosofie a sociologie SAV, konaného dne 18. 5. 1972 v Bratislavě — Sociologický časopis 8, 1972, č. 5, s. 550).

¹² Osipov, G. V.: *Sociologie*, Praha 1972, s. 13.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Dobrijanov, V. S.: *Citované dílo*, s. 78.

domí. Musí být současně analýzou (extraktem) všech filosofických kategorií a zákonů ve vztahu k jejich působení na společnost. *Není tedy jen filosofickou interpretací společnosti vůbec, ale je současně i filosofickou interpretací všech komponentů sociálního systému, všech základních trendů a zákonitostí speciálních věd.*

Filosofie tedy podrobuje analýze všechny jevy sociálního života. To ale vůbec neznamená, že se má encyklopedicky rozšiřovat až k analýze specifických zákonů sociálních vztahů. V této souvislosti je možno ještě jednou ocitovat G. V. Osipova: „... Na rozdíl od speciálních společenských věd... se historický materialismus (filosofie dějin) zabývá obecnými charakteristikami, jež spojují všechny tyto sféry lidských společenských činností v jednotný historický proces.“¹⁵

Racionální cesta řešení vzájemného vztahu filosofie a sociologie nemůže nerespektovat právě tyto skutečnosti. To jsou základní příčiny, proč neztotožňujeme marxistickou sociologii s historickým materialismem. *Zatímco historický materialismus jako aspekt dialektickomaterialistické filosofie zahrnuje filosofickou problematiku společnosti, sociologie je nejobecnější, nefilosofickou vědou o společnosti.*

To je přístup, se kterým se dnes setkáváme u značné části bulharské, maďarské a polské společenskovědní fronty. V Československu je to orientace, kterou představují práce Andreje Siráckého.

Přijmout jiná řešení znamená definovat historický materialismus jako dílčí vědu a tak či onak vlastně negovat filosofický charakter historického materialismu.

Todor Pavlov v této souvislosti varuje před tím, aby byl historický materialismus přetvářen v prostou sumu nebo souhrn dílčích vědeckých problémů a tak postupně zbavován svého filosofického, gnoseologického a dialekticko-logického obsahu.

„A co téměř vůbec nelze připustit, je postup, v němž se historický materialismus rozpracovává jako nějaká kompilativní směs filosofických a dílčích vědeckých materiálů, problémů a závěrů...“

Historický materialismus není nic jiného než rozšíření dialektického materialismu a jeho principů na studium společenského

života, než použití principů dialektického materialismu ke zkoumání společenského života, ke studiu společnosti, ke studiu dějin společnosti...“¹⁶

¹⁶ Pavlov, T.: *Dialekticko-materialističeskaja filosofija i častnyje nauki*. Moskva 1957, s. 76.

Stanovisko Todora Pavlova je v tomto smyslu jednoznačné. Historický materialismus může být filosofickou vědou, součástí nebo stránkou jedné, jednotné dialektickomaterialistické filosofické vědy. Nemůže se přeměnit v nějakou „dílčí společenskou vědu“ ani v nějakou systematizovanou vědu, protože historický materialismus filosoficky zobecňuje souhrn dílčích věd.

Autoři, kteří sledují genezi tohoto problému u klasiků marxismu, vysvětlují, proč se Marx ani Engels problémem vzájemného vztahu marxistické sociologie a historického materialismu nezabývali.¹⁷

Historický materialismus byl při svém vzniku postaven proti idealistickému chápání společnosti a stal se základním, obecným pojetím dějin, návodem ke zkoumání společnosti, „... k označení onoho pojetí průběhu světových dějin, které konečnou příčinu a rozhodující hybnou sílu všech důležitých dějinných událostí hledá v ekonomickém vývoji společnosti, ve změnách ve způsobu výroby a směny...“¹⁸

Podle Engelse je filosofie imanentní součástí každé speciální, exaktní, „pozitivní“ vědy. *Filosofie je atributem teoreticko-metodologických struktur, které jsou těmto vědám vlastní.*

Za povšimnutí stojí například názor obsažený v druhé části předmluvy k *Anti-Dühringu*:

„Dnes už přírodní vědy dospěly rozhodně tak daleko, že se nevyhnou dialektickému shrnutí. Ale usnadní si tento proces, nebudou-li zapomínat, že výsledky, v nichž se shrnují jejich zkušenosti, jsou pojmy... Právě tím, že si začne osvojovat výsledky tříapůltisíciletého vývoje filosofie, oprostí se jednak od jakékoli zvláštní přírodní filosofie, stojící mimo ně a nad nimi, a jednak také od své vlastní omezené metody myšlení...“¹⁹

Tedy nejen příroda, ale ani společnost neunikne dialektickému shrnutí, které může realizovat právě jen filosofie. Podobně

¹⁵ Osipov, G. V.: Citované dílo, s. 15.

¹⁷ Flamengo, A.: *Základy všeobecné sociologie*. Kapitola I. Bratislava 1968.

¹⁸ Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*. Sv. 20. Praha 1967. S. 343.

¹⁹ Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*. Sv. 20. Praha, 1966. s. 39—40.

bychom mohli uvádět i příklady z Leninovy polemiky se Struvern z knihy *Ekonomický obsah národnictví*.

Studium této Leninovy práce dovoluje vyslovit názor, že Lenin pokládá materialismus cele naplněný dialektikou a dialektiku cele naplněnou materialismem za základní a určující znak teoreticko-metodologického stanoviska marxistické sociologie, ekonomie, historie a dalších nefilosofických disciplín.

Naproti tomu v sociologii narodníků Lenin ukazuje na přítomnost subjektivismu, objektivního idealismu a metafyzického materialismu. To jsou atributy teoreticko-metodologických struktur, s nimiž se setkáváme i u soudobých buržoazních autorů.

Ante Fiamengo k této problematice poznamenává, že kdybychom vzali Engelsovu koncepci jako určité východisko, pak lze vycházet ze skutečnosti, že „... Engels odlišuje obecné pojetí vývoje dějin, čili více méně filosofický názor na společenské změny, od zkoumání a objasňování jednotlivých konkrétních společenských jevů, typů jevů a konkrétních společností. Tím vzniká otázka, zda historický materialismus je teorií o všeobecném vývoji dějin, nebo vědou, která zkoumá jednotlivé konkrétní společenské jevy...“²⁰

Posouzení těchto skutečností nás opravňuje k vyslovení názoru, že *v pracích klasiků se setkáváme s tendencí odlišit celkové, všeobecné pojetí světa a vývoje společnosti, tedy odlišit filosofický názor na svět a přírodu, člověka a myšlení od analýzy a vysvětlení jednotlivých konkrétních jevů, typů a společenskovědních poznatků.*

V intencích této koncepce rozpracoval například Todor Pavlov své názory na problematiku předmětu filosofie a speciálních věd a metodologických otázek speciálních věd.²¹

Todor Pavlov odděluje předmět filosofie od speciálních věd ve dvou aspektech:

1. Kvalitativně — zatímco speciální vědy zkoumají určité oblasti skutečnosti, filosofie je všeobecnou světonázorovou bází.
2. Kvantitativně — zatímco speciální vědy zkoumají strukturu a strukturní zákonitosti, filosofie zkoumá vztah bytí a myšlení jako svůj základní problém.²²

V nedávném období byl Todor Pavlov v Československu „na indexu“ nejen u některých „politických garnitur“ naší společnosti, ale i v československé sociologii byl víceméně „zapomenutým dogmatickým autorem“. Důvody tu asi byly. Teoretická a praktická revoluční činnost Todora Pavlova byla vždy spojena s komunistickým knutím. Je to člověk, který po celý svůj život naplňuje Leninův filosofický odkaz.

Vraťme se však ke stanoviskům Todora Pavlova o vztahu historického materialismu a marxistické sociologie. Mají pro nás koncepční charakter. Můžeme je shrnout do těchto závěrů, které jsou explicitně vyjádřeny v jeho nejrozsáhlejší práci, nazvané *Teorie odrazu*, v kapitole páté, která je věnována vztahu filosofie a sociologie.

1. Historický materialismus je strukturní částí marxistické filosofie. Je dialektickomaterialistickým pojetím dějin a rozvoje společnosti, všeobecnou teorií a metodologií, jež platí pro všechny společenské vědy.
2. Historický materialismus jako nejobecnější věda o vývoji se konkretizuje ve spojitosti s různou problematikou přírodních a speciálních společenskovědních disciplín.
3. Marxistická sociologie jako nejobecnější speciální věda o vývoji společnosti je samostatnou vědou, neidentickou s historickým materialismem.
4. Marxistická sociologie z historického materialismu teoreticky a metodologicky vychází a vyúsťuje v něj.²³

Přední bulharský filosof a sociolog Živko Ošavkov, kterého jsme měli možno poznat v září 1970 na VII. kongresu Světové sociologické asociace ve Varně, dnes pokračuje v projektu teoretické koncepce Todora Pavlova.

Ošavkov se věnuje sociologické teorii v nejužším spojení s rozpracováním otázek historického materialismu. Vychází z teze, že aplikace materialismu a principů dialektiky na společnost se v minulosti nemohla realizovat jinak než tím způsobem, že byly analyzovány problémy sociologie v nejužším spojení s otázkami historického materialismu.

²⁰ Fiamengo, A.: Citované dílo, s. 70.

²¹ Pavlov, T.: *Teorie odrazu*, Bratislava 1951. s. 125.

²² Na tyto skutečnosti upozorňují Filipec, J., Ja-

vůrek, Z., Richta, R. a Svoboda, M. ve stati *Životní jubileum Todora Pavlova*, Tvorba 1970, č. 8, s. 13.

²³ Pavlov, T.: Citované dílo, s. 339–363.

„Historický materialismus jako aplikace materialismu na oblast společenskou, jako filosofie společnosti, nemohl vzniknout, aniž se zároveň rozpracovaly problémy sociologie jako nefilosofické vědy, zvláště otázek společenských formací, tříd a třídního boje, sociální revoluce a jiné. Studium otázek historického materialismu přispívalo k rozvoji marxistické sociologie a naopak. Vzájemný vztah je zde takový, že historický materialismus (v nerozlučném spojení s dialektickým materialismem) slouží jako metodologický základ rozpracování marxisticko-leninské sociologie a ta zase dodává materiál pro rozvíjení historického materialismu. Podobné spojení existuje (i když ne ve stejném rozsahu) i mezi historickým materialismem a jinými společenskými vědami, jimiž se zabývali klasikové marxismu-leninismu, zejména marxisticko-leninskou politickou ekonomikou.“²⁴

Tyto postuláty jsou pro nás důležité ze dvou důvodů:

1. Skutečnost, že marxismus nemohl vzniknout a rozvíjet se jinak než jako filosofie a sociologie současně, dnes stále jaksi „komplikuje“ situaci v tom smyslu, že vztah marxistické sociologie a historického materialismu zůstává diskusním polem, sférou sporů, v nichž marxisté prosazují rozdílné koncepty vzájemného vztahu filosofie a marxistické sociologie.
2. Pro klasiky marxismu nebylo „sociologické myšlení“ nějakou „abstrakcí“ a od praxe odtrženou akademickou spekulací. Naopak, základní témata sociologické teorie byla zpracována ve spojení s praxí, s revolučním zápasem dělnické třídy. Jestliže ve své době revoluční praxe třídy podnítila vznik marxistické sociologie, která se musela zabývat problémy struktury, stavu tříd, jejich vzájemných vazeb a formulovat obecné sociologické zákony pro potřeby revoluční praxe, pak ani dnes nelze marxistickou sociologii rozvíjet jinak než ve spojení s realizací ideálů výstavby socialistické společnosti. V tom je také smysluplnost práce těch, kteří působí „na poli“ sociologické teorie a praxe.

Ošavkov přináší nejucelenější analýzu geneze procesu oddělování filosofie a nefi-

losofických věd jako samostatných speciálních forem vědeckého poznání. Sledování obecných rysů tohoto procesu umožnilo Ošavkovovi znovu prokázat, že jde o proces nejen složitý, ale i objektivní a zákonitý.

Filosofie v sobě soustřeďovala soubor všech tehdy dostupných poznatků o přírodě, společnosti a myšlení. Teprve po Aristotelovi, v alexandrijském období, přichází proces rozčleňování lidského vědomí. Postupně se formují speciální vědy, jako astronomie, elementární geometrie (Euklides) a statistika (Archimédes). Rychlý rozvoj výrobních sil a vítězství buržoazních revolucí v Evropě vedou zvláště v oblasti přírodních věd k velkému rozmachu. Rozvíjejí se základy mechaniky, fyziky, chemie, geometrie, biologie, vzniká geologie, anatomie atd.

Jestliže Ošavkov tvrdí a dokazuje, že se od filosofie oddělují nefilosofické vědy, pak nelze než akceptovat upřesňující tezi, že „... se oddělují nikoliv od filosofie jako ztvárněné specifické formy lidského poznání, ale od jediného celku nazývaného filosofií, v němž jsou obsaženy jak specifické filosofické poznatky, tak i dosud neoddělené speciální nefilosofické vědecké poznatky, více či méně navzájem spjaté a propletené.“²⁵

V tomto „oddělování“ jde vlastně o procesy dvojího druhu. Dochází k procesům oddělování přírodních věd a k procesům oddělování společenských věd. Na rozdíl od nově vznikajících přírodovědních a technických disciplín zůstávají nové společenskovědní disciplíny úzce spojeny s filosofií.

Toto spojení s „matkou věd“ může mít různé modifikace, ale jako základní dialektikomaterialistická orientace je tou krví, která do všech končetin a záhybů „společenskovědního organismu“ dodává tolik potřebný kyslík.

Analýza společenských jevů je mnohem složitější než objasnění jevů přírodních. Na rozdíl od přírodních zákonů se objevování a využívání zákonů společenského života dotýká zájmů tříd, sociálních skupin a jejich postavení ve společnosti přímo a zpravidla bezprostředně.

Třídy mohou, ale také nemusí mít zájem na jejich poznání a objevení. Závisí na

²⁴ Ošavkov, Z.: *Istoričeskijat materializm i sociologijata*, Sofla 1970, s. 219.

²⁵ Ošavkov, Z.: Citované dílo, s. 16.

tom, které třídy jsou nositeli společenského pokroku a v jaké konkrétní historické situaci vstupuje poznání zákonitostí společenských procesů do zápasů lidstva. Konkrétní sociální zainteresovanost společenských věd je spojena s výraznou ideologickou orientací.

Nalezení a objasnění principů přeměn a vývoje společnosti nelze oddělit od plnění cílových společenských úkolů. V tomto spojení se projevuje konkrétní sociální zainteresovanost a svým způsobem i nutná politická angažovanost společenských věd.

Proto se vždycky spíše a „snáze“ prosadily ty vědecké disciplíny, jejichž rozvoj byl bezprostředně spjat s rozvojem výroby a výrobních sil společnosti, než ty, které tak či onak, přímo nebo zprostředkovaně dokazovaly nutnost změny výrobních vztahů a ekonomické základny.

To jsou, stručně řečeno, důvody, proč je proces oddělování společenských věd od filosofických nejen mnohem složitější, ale také mnohem pomalejší a pokračuje vlastně i dnes.

Oddělování filosofie a různých nefilosofických věd je historickým procesem. Tento proces „...je ve svých obecných rysech totožný se zákonitým vývojem objektu vědeckého zkoumání...“, oddělování základních nefilosofických věd v samostatné vědy se shoduje, je totožné se zákonitým historickým rozvojem základních forem pohybu hmoty od nižšího k vyššímu, které tyto vědy zkoumají.

Nejnižší forma pohybu hmoty je mechanická, pak přichází fyzická, chemická, biologická, společenská. Základní nefilosofické vědy, jejichž předmětem jsou tyto jednotlivé základní formy pohybu hmoty, se oddělují v samostatné vědy v příslušném pořadí: mechanika, fyzika, chemie, biologie, sociologie. A filosofie, která zkoumá nejobecnější zákony rozvoje všech forem pohybu hmoty, jakož i vztah vědomí (společenského vědomí) k bytí (společenskému bytí) aj., se definitivně odděluje v samostatnou speciální formu vědeckého poznání zároveň s dovršením procesu oddělování všech nefilosofických věd od filosofie.

... Zákonitý a historický proces oddělování přírodních, společenských a jiných věd od filosofie a jejich vyhranění

v samostatné nefilosofické vědy... je zároveň procesem oddělování a vyhranění filosofie jako speciální, samostatné formy lidského poznání. Je to tudíž dvoustranný proces. Má výjimečně důležitý význam jak pro filosofii, tak i pro nefilosofické vědy, protože dává mocný impuls k jejich rozvoji.²⁶

Marxistická filosofie je pro všechny vědy primárně metodologicky významná. Vytvořením filosofie dialektického materialismu a dialektickomaterialistickým chápáním společnosti byl položen jedině možný základ pro osamostatnění a rozvoj etiky, estetiky, psychologie a jiných speciálních sociálních věd. V této souvislosti vyslovujeme přesvědčení, že v současné době jsou postupně vytvářeny všechny nezbytné podmínky k definitivnímu vydělení sociologie z filosofie, resp. z historického materialismu.

Marxistická filosofie je základní teorií a všeobecnou metodou zkoumání totality světa. Někteří autoři to vyjadřují velice přesně. „Má-li marxistickoleninská filosofie splnit své poslání jako teoreticko-metodologický předpoklad poznání a přeměny skutečnosti, pak musí být rozvíjena jako obecná teorie přírody, společnosti a lidského myšlení. Poznání světa jako celku je předpokladem poznání společnosti.“²⁷

V rámci obecné teorie přírody, společnosti a lidského myšlení se historický materialismus (který je organickou a nerozlučnou částí marxistické filosofie) zabývá takovým sociálním fenoménem („prvkem“, „aspektem“, „elementem“), jakým je společnost.

O společnosti můžeme hovořit jako o „prvku“, „elementu“, právě jen ve vztahu k totalitě světa. Ve vztahu k člověku je sociální realitou, která musí být zkoumána v různých rovinách obecnosti (v rovině empirické, v rovině teorií „středního dosahu“, v rovině obecné sociologické generalizace a v rovině filosofické dimenze).

Historický materialismus je neoddelitelnou součástí marxistickoleninské filosofie, a proto může být jen velmi těžko považován za zvláštní, samostatnou vědu o společnosti.

²⁶ Ošavkov, Z.: Citované dílo, s. 27–28.

²⁷ Ruml, V.: *Dialektickomaterialistický monismus a marxistickoleninská filosofie*. Nová mysl, 1972, č. 2, s. 182.

Historický materialismus je více než obecná sociologie, je teoretickým a metodologickým základem interpretace všech společensko-historických procesů.

„Historický materialismus je teoretickým a metodologickým základem všech věd, které zkoumají dějiny a společnost...“²⁸

Souhlasíme proto s názorem, že „marxisticko-leninská sociologie, jejímž teoretickým základem je historický materialismus, není totožná s filosofií, ale je s ní organicky spjata při zkoumání všeobecných zákonitostí společenského života“.²⁹ Je tomu tak proto, že základní teoretické a metodologické principy marxistické filosofie a marxistické sociologie jsou shodné. K objasnění významu a k analýze této „shody principů“ se vrátíme při jiné příležitosti.

Směřujeme tedy k pojetí, ve kterém vedle sebe existují marxistická sociologie a historický materialismus jako nesynonymní a velmi blízké, v teoretických a metodologických principech shodné, ale zejména v rovině obecnosti netotožné společenskovědní disciplíny. Snažili jsme se naznačit úlohu, kterou ve vztahu k marxistické filosofii přijímá historický materialismus.

Pokusme se nyní o víceméně aproximační vymezení předmětu marxistické sociologie.

Marxistická sociologie zkoumá společenský život v jeho sociální specifičnosti jako celistvý systém sociálních vztahů, ve kterém ekonomické (výrobně vlastnické) vztahy jsou rozhodující.

Ze systému všeobecných vztahů objektivní reality, kterou jako celek (jako totalitu světa) analyzuje filosofie (jiné vědy analyzují diferencované aspekty této reality), vybírá sociologie společenské jevy. V analýze sociální reality jako celku spočívá charakter sociologie jako všeobecné vědy o společnosti.³⁰

Na rozdíl od takových speciálních věd, jakými jsou například ekonomie, teorie státu a práva, jazykověda atd. (jež zkoumají jednotlivé jevy společenského života v jejich relativně autonomním pohybu),

marxistická sociologie zkoumá sumu všech aspektů společenského života.

Bylo již naznačeno, že vědecká sociologie mohla vzniknout teprve tehdy, když byla dialektikomaterialistická metoda rozšířena na společenský život. „... Činy živých osobností... činy naprosto odlišné a, zdálo by se, že je nelze nijak uvést v soustavu, byly shrnuty a redukovány na činy skupin osobností, odlišujících se od sebe úlohou, kterou hrály v soustavě výrobních poměrů, a podmínkami výroby, a tudíž i podmínkami jejich životního postavení, zájmy, které byly určovány tímto postavením — krátce, na činy tříd, jejichž bojem byl určován vývoj společnosti.“³¹

Právě tady je na místě připomenout stále aktuální Leninovu polemiku s Michajlovským a Struvem.

„Sociolog subjektivistů“ — jak říká Lenin, „začíná své zkoumání zdánlivě u „živých osobností“, ve skutečnosti začíná tím, že vkládá těmto osobnostem takové „záměry a city“, které sám považuje za rozumné (protože tím izoluje své „osobnosti“ od konkrétního společenského prostředí, připravuje se tím sám o možnost zkoumat jejich skutečné záměry a city), tj. „začíná utopií“... sociolog materialista, který zkoumá určité společenské vztahy lidí, již tím zkoumá reálné osobnosti, z jejichž činů se tyto vztahy právě utvářejí.“³²

Lenin v této polemice ukázal, že elementem sociologické analýzy nemůže být „abstrakce individuí“ od jejich reálné činnosti a od vztahů, v nichž se pohybují. *Základním elementem sociologické analýzy jsou vztahy, které se utvářejí při jednání, činnosti a úsilí lidí. Člověk je v sociologické analýze subjektem i objektem sociální interakce.*

Souhlasíme proto s Osipovem: „Společenské činnosti individuí, tj. sociální fakty, jsou základním stavebním kamenem každé sociologické analýzy.“³³

Se zřetelem ke specifickému předmětu marxistické sociologie nelze nevidět, že sociologie má mnoho společného s jinými nefilosofickými vědami, zejména s vědeckým komunismem, politikou ekonomik,

²⁸ Sirácky, A.: *Hraničné problémy vnútri marxizmu-leninizmu*. Nová mysl, 1972, č. 5, s. 642.

²⁹ Charčov, A. G.—Jadov, V. A.—Jovčuk, M. T.: *Aktualnyje teoretičeskie problemy marksistsko-leninskogo sociologii*. Filosofskie nauki, 1970, č. 5, s. 11.

³⁰ Sirácky, A.—Rychtařík, K.: *Diskusní problémy*

struktury marxistické sociologické teorie. Sociologický časopis, 7, 1971, č. 6, s. 577—587.

³¹ Lenin, V. I.: *Ekonomický obsah národnictví*. Spisy I., Praha 1951, s. 428.

³² Lenin, V. I.: Citované dílo, s. 422.

³³ Osipov, G. V.: Citované dílo, s. 36.

sociální psychologii atd. Rozsah jednoho článku nám ve vztahu k tomuto komplexu otázek dovoluje jen konstatovat, že „... vztah mezi sociologií a jinými nefilosofickými společenskými vědami je v zásadě stejný jako vztah mezi biologií a jinými vědami o živé přírodě (botanikou, zoologií, fyziologií apod.) a mezi estetikou a jinými vědami o umění (teorií literatury, hudbou apod.)“.³⁴

Je-li předmětem marxistické sociologie analýza sociální reality jako celku a předmětem filosofického zkoumání totalita světa, pak je zřejmé, že vzájemné spojení, sepětí marxistické sociologie a historického materialismu se stává otázkou meritorní.

Filosofie se vždycky ve své rovině bude zabývat otázkami a problémy, které patří do hranic speciálních vědních disciplín. Tak například nehledě k tomu, že dnes máme samostatnou disciplínu teorie státu a práva, filosofické učení o úloze a poslání státu patří mezi základní témata marxistické filosofie.

Není například možné, aby se v rámci úvah o světonázorových otázkách (a to je závažná problematika filosofická) neanalyzovaly i otázky vědomí a myšlení, i když to jsou problémy pro psychologii a logiku. *Proto i filosofie jako ucelená světonázorová orientace, jako základní teoretický a metodologický návod, se bude vždycky dotýkat i těch sociálních problémů a jevů, které patří do sociologického zkoumání.*

Oprávněně proto někteří autoři upozorňují, že filosofická metodika marxismu-leninismu — dialektický materialismus — nemůže být nahrazena žádnými jinými metodami protože „... má obecně, abstraktně univerzální charakter a zahrnuje do sebe dialektiku nejobecnějších souvislostí o nejobecnějších zákonitostích veškerého vývoje.“³⁵

Dalšímu rozvoji marxistické teorie by nijak neprospělo, kdyby historický materialismus byl prezentován ve všezahrnující „encyklopedické koncepci“ a studium vlastních filosofických problémů bylo zanedbáváno. Stejně tak „pansociologické tendence“ nedávného období nijak neprospěly rozvoji marxistické sociologie.

Oslabovat nebo dokonce rušit spojení mezi filosofií a sociologií není únosné také proto, že historický materialismus by se v rámci filosofie pak mohl stát jen „čistou“ teorií, spekulací, sbírkou a komplexem různých, organicky nesloučených, většinou dedukcí získaných tezí.

Na druhé straně jde o to, aby se marxistická sociologie nerozvíjela problematickou cestou „odteoretizování“ a „čistého empirismu“, jako deskriptivní statistická sbírka parciálních sociálních faktů.

Základní teoretická přednost marxisticko-leninské sociologie — ve srovnání se sociologickými teoriemi, které nejsou schopny překročit empirickou a „střední rovinu zobecnění“ — spočívá v tom, že je budována v rámci celkové teorie marxismu-leninismu a rozvíjena v nejužší spojitosti s filosofií, vědeckým komunismem, politickou ekonomikou a s dějinami revolučního hnutí. Bez těchto předpokladů není marxistická sociologie schopna širšího teoretického zobecnění.

Jsmo přesvědčeni, že naznačené pojetí odpovídá duchu takových Leninových prací, jakými jsou *Materialismus a empirio-kriticismus* či *Tři zdroje a tři součásti marxismu*. Právě z Leninových přístupů nejzřejměji vyplývá, že historický materialismus není nějakou oddělenou, samostatnou vědou o společnosti, ale součástí, stránkou jedné, dialektickomaterialistické filosofie. „Historický materialismus je součástí, organickou součástí marxistické filosofie a dovršením filosofického materialismu.“³⁶

*

Zhruba od poloviny roku 1970 usiluje jistá část československých sociologů — na bázi určitých institucionálních struktur — o přehodnocení nedávného vývoje naší sociologie.

Náš „krok zpět“ byl nejen návratem k základním, meritorním postulátům marxismu, ale současně i nelehkým zápasem o obnovení narušeného spojení s marxistickou filosofií, vědeckým komunismem, o překonání plochého empirismu, novopozitivistických tendencí a nepřipustné tolerance a kompromisních postojů k buržoazní sociologii.

³⁴ Ošavkov, Z.: Citované dílo, s. 218.

³⁵ Hrzal, L.: *Spojení antikomunismu s revizionismem v ČSSR*. Nová Mysl. 1972, č. 7—8, s. 936.

³⁶ Lenin, V. I.: *Tři zdroje a tři součásti marxismu*. Spisy 39, s. 11.

„Krok zpět“ byl nezbytným a rozhodujícím předpokladem k vytvoření situace, v níž by marxistická sociologie v socialistickém Československu realizovala svou schopnost teoreticky se zmocňovat zákonů a tendencí vývoje společnosti i jednotlivých oblastí společenského života. Analýza situace na společenskovědním úseku a úkoly společenských věd po XIV. sjezdu Komunistické strany Československa ukazují, jakými směry se budou ubírat naše další „kroky vpřed“ v období nastávajícího.

K tomu však nestačí, aby se marxistická sociologie rozvíjela jako sbírka někdy více a jindy méně uspořádaných popisných materiálů. *Musíme přejít k systematickému konstruování sociologické teorie s různým stupněm obecnosti.*

Ontologická, gnoseologická a ideově politická závažnost témat obecné sociologie, (věnovali jsme se jí samostatně při jiné příležitosti),³⁷ rozsáhlý, zatím spíše extenzivní rozvoj teorií středního dosahu a celá problematika sociologických výzkumů (rozbor souvislostí sledovaných empirických skutečností, jejich přípustná redukce a rozklad, škálování, problematika terénního sběru informací, potřeba matematického, statistického a kybernetického vzdělání) vyžadují zabezpečit seriózní přípravu sociologických kádrů. To je úloha velice závažná, pokud jde o ideově politická hlediska, a značně náročná, pokud jde o profesionální kvalifikaci pedagogických kádrů.

V situaci, kdy stále narůstají zcela konkrétní požadavky formulované orgány společenské decize, nelze přehlédnout, že příprava sociologických kádrů je současně i záležitostí dlouhodobou. Nutnost profesionální přípravy sociologů se stala zřejmou už před několika lety. Význam této přípravy se nijak nesníží konstatováním, že struktura marxistické sociologické teorie je diskusním polem.

O struktuře marxistické sociologie budeme diskutovat ještě celá léta. Nejde však o efektní diskuse. Jde o společenskou efektivnost. Tu mohou mít naše diskuse jen tehdy, bude-li zajištěna účinná ideově politická a odborně vysoce kvalifikovaná profesionální příprava sociologických kádrů na speciálních katedrách vysokých škol.

Резюме

Рыхтаржик К.: Исторический материализм и марксистская социология

В марксистско-ленинской теории взаимно переплетаются элементы философии, экологии, научного коммунизма, социологии, психологии, теории управления, политической науки, кибернетики, эстетики и т. д. Теоретической и методологической основой их взаимной интеграции являются общие философские предпосылки. Марксизм-ленинизм является единством диалектико-материалистической философии и отдельных наук.

Основным вопросом всей решаемой проблематики становится понимание, концепция исторического материализма. Упрощенно говоря, дело идет о том, является ли исторический материализм частью философской теории, теоретической и методологической основой интерпретации всех общественно-исторических процессов, или если он является общей наукой об обществе.

На дискуссию по этой теме оказала свое влияние конференция, организованная Московским государственным университетом в 1968 г. Противоречивость предлагаемой концепции, в которой исторический материализм становится системой двух теоретических конструкций — философской и социологической, особенно показывает Г. М. Андреева. Подобно и Осипов в своей «Социологии» отрицает формальную дань минувшим годам, втиснуть только что возникающие общественнонаучные дисциплины в традиционно общепринятые представления.

Если включить в исторический материализм все социологические вопросы, то этим значительно затруднится исследование самих философских проблем социальной жизни. Философия — наука об общих закономерностях и формах познания и способах достижения истины. Ее развитие и прежде всего развитие философского познания связано с проведением в исполнение тенденции отделения философских и нефилософских вопросов. «Суживание» предмета философии фактически является его расширением. Тем самым, что философия «освобождается» от отдельных, нефилософских вопросов, она приобретает философский характер.

Исторический материализм является самой общей интерпретацией общества. Эта самая общая интерпретация не может быть, конечно, ограничена анализом отношения общественно-го бытия и общественного сознания. Она в то же время должна быть анализом (экстрактом) всех философских категорий и законов в отношении к их воздействию на общество. Таким образом, она не является только философской интерпретацией общества вообще, но одновременно она является философской интерпретацией всех основных тенденций и закономерностей специальных наук.

Таким образом, философия подвергает анализу все явления социальной жизни. Однако, это совсем не значит, что она расширяется

³⁷ К těmto otázkám viz Rychtařík, K.: *Sociologie a její dluh principu stranickosti*, Sociologický časopis, 6, 1970, č. 3—4, s. 217—220.

энциклопедическим образом вплоть до анализа заочных социальных отношений.

Между тем как исторический материализм является философией общества, социология является самой общей нефилософской наукой об обществе.

Это подход, который в настоящее время используют передовые представители болгарской философии и социологии (См. последние работы Тодора Павлова и Живко Ошавкова), венгерского и польского общественно-научного фронта. В Чехословакии это ориентация, представляемая подходами и работой академика Андрея Сирацкого.

Авторы, следящие за генезисом этой проблемы у классиков марксизма-ленинизма (см. напр. Анте Фламенго) обращают внимание на то, что в работах классиков мы встречаем тенденцию отличить философский взгляд на мир и природу, человека и мышление, от анализа и объяснения отдельных конкретных явлений, типов и общественнонаучных знаний.

Отделение философии и разных нефилософских наук является историческим процессом. В наше время создаются условия для окончательного выделения социологии из марксистской философии, или же из исторического материализма.

Исторический материализм является неотделимой составной частью марксистско-ленинской философии и поэтому его вряд ли могут принимать за особую, самостоятельную науку об обществе.

Исторический материализм что-то больше, чем общая социология. Он является теоретической и методологической основной интерпретации всех общественно-исторических процессов. Поэтому Ленин смог найти, что материалистическое понимание истории является «синонимом науки об обществе».

Марксистская социология изучает общественную жизнь в ее социальной специфичности как цельную систему социальных отношений, в которой экономические (производственно-имущественные) отношения являются решающими. В отличие от таких специальных наук, какими есть, напр., экономия, теория государства и права, языкознание и т. д. (изучающих отдельные общественные явления в их относительно автономном движении), марксистская социология не отвлекает от поведения, деятельности и стремления живых людей.

Имея в виду специфический предмет марксистской социологии, нельзя не видеть, что у социологии много общего с другими нефилософскими науками, особенно с научным коммунизмом, с политической экономией, социальной психологией и т. д.

Мы исходим из концепции, что отношение между социологией и другими нефилософскими общественными науками в принципе одинаковое как и отношение между биологией и другими науками о живой природе (ботаникой, зоологией, физиологией и т. п.) и между эстетикой и другими науками об искусстве (теорией литературы, музыкой и т. п. (К этим вопросам см. работу Живко Ошавкова: Исторический материализм и социология. София, 1970 г.).

В анализе социальной реальности как целого

и заключается характер социологии как всеобщей науки об обществе.

Никакой пользы для дальнейшего развития марксистской теории не принесло бы, если исторический материализм предлагать во всеобъемлющей «энциклопедической конценции» и таким образом упускать из виду изучение собственно философских проблем. Равным образом развитию марксистской социологии в Чехословакии не принесли никакой пользы «пансоциологические тенденции» недавнего периода.

Summary

Rychtařík K.: Historical Materialism and Marxist Sociology

In the Marxist-Leninist theory, elements of philosophy, economy, scientific communism, sociology, psychology, theory of management, politology, cybernetics, aesthetics, etc. are mutually permeating each other. General philosophical assumptions form the theoretical and methodological basis of their mutual integration. Marxism-Leninism represents the unity of dialectical-materialistic philosophy and partial sciences.

It is the conception of historical materialism that is becoming the basic question among all the problems under study. In simpler words, the question is whether historical materialism is a part of philosophical theory, a theoretical and methodological basis for interpreting all the social-historical processes, or whether it is a general science of society.

In the USSR, a conference organized by the Moscow State University in 1968 joined in the discussions concerning this theme. The contradictoriness of the suggested conception in which historical materialism is a system of two theoretical constructions (the sociological and the philosophical) is pointed out particularly by G. M. Andrejeva. Similarly Osipov, in his *Sociology*, refutes the formal tax of the past years, i. e. he refuses to squeeze newly arising social-scientific disciplines into the traditional mould.

If we include all sociological problems in historical materialism, considerable difficulties will arise in performing researches into philosophical problems of social life themselves. Philosophy is a science of general laws and forms of knowledge and methods of discovering the truth. Its development and, first of all, the advancement of philosophical knowledge is connected with enforcing the tendency to separate philosophical problems from non-philosophical ones. The "reduction" of the subject of philosophy implies, in fact, its expansion. By dropping partial, non-philosophical problems, philosophy assumes its philosophical character.

Historical materialism is the most general philosophical interpretation of society. It goes without saying that such a most general interpretation cannot be limited by analysing the relation between social being and social consciousness. It must simultaneously be an

analysis (an extract) of all philosophical categories and laws in relation to the influence they exercise upon society. This implies that it is not only a philosophical interpretation of society in general but, simultaneously, also a philosophical interpretation of all the fundamental trends and laws of special sciences.

Thus philosophy subjects to analysis all the phenomena of social life. This, however, is far from assuming that it should be encyclopaedically extended to an analysis of the laws of social relations.

While historical materialism is a philosophy of society, sociology is the most general non-philosophical science of society. This is the approach applied at present by the most prominent representatives of the Bulgarian philosophy and sociology (see the most recent studies by Todor Pavlov and Živko Ošavkov), as well as by the Hungarian and Polish social-scientific front. In Czechoslovakia, it is the orientation represented by the approaches and studies of the Academician Andrej Sirácky.

Authors pursuing the genesis of this problem in the classics of Marxism (see e. g. Ante Fiamengo) point to the fact that, in the classics' works, we find the tendency to differentiate the all-comprising, general conception of the world and the evolution of society — i. e. to differentiate the philosophical view of the world and nature, man and thinking — from the analysis and explanation of separate concrete phenomena, types and social-scientific findings.

The separation of philosophy and various non-philosophical sciences is a historical process. At present, conditions are created for definitely separating sociology from Marxist philosophy, or from historical materialism.

Historical materialism forms an inseparable part of Marxist-Leninist philosophy; consequently, it would be most difficult to consider it as a special, independent science of society. Historical materialism is something more

than general sociology. It is the theoretical and methodological basis of interpreting all social-historical processes. Thus it was possible for Lenin to state that the materialistic conception of history is a "synonym of the science of society".

Marxist sociology examines social life in its social specificity as a coherent system of social relations in which economic (production-ownership) relations are decisive. In contrast to such special sciences as e. g. economy, theory of state and law, linguistics, etc., investigating individual phenomena of social life in their relatively autonomous motions, Marxist sociology does not abstract from the behaviour, activities and efforts of living people.

With a view to the specific subject of Marxist sociology, it is impossible to overlook the fact that sociology has many things in common with other non-philosophical sciences, especially with scientific communism, political economy, social psychology, etc.

Our views are based on the conception that the relation between sociology and other non-philosophical social sciences is, on principle, analogical to the relation between biology and other sciences of living nature (botany, zoology, physiology, etc.) and to that between aesthetics and other sciences of art (theory of literature, music, etc.). (For these questions see Živko Ošavkov, "Istoričeskijat materialism i sociologijata", Sofia 1970.)

The character of sociology as a general science of society lies in the analysis of social reality as a whole.

The presentation of historical materialism in an all-comprising encyclopaedic conception and the hence ensuing neglect of studying true philosophical problems would be detrimental to the further development of Marxist theory. In the same way the development of Marxist sociology in Czechoslovakia could draw no profit whatsoever from the pansociological tendencies prevailing in the recent period.